УДК [338.439.5:339.564]:346.548-027.5(100+477)
JEL Classification: F52, H56, Q18
doi: 10.31767/nasoa.3-4-2022.08

В. В. ПАРХОМЕНКО,
кандидат економічних наук, доцент,
декан фінансово-економічного факультету,
Національна академія статистики, обліку та аудиту;
e-mail: pviktoria@ukr.net,
ORCID:0000-0002-9321-4125,
Researcher ID: K-6375-2018

Глобальна продовольча безпека та внесок України в її забезпечення

Розглянуто сутність глобальної продовольчої безпеки. Охарактеризовано зміст та призначення Глобального індекса продовольчої безпеки (Global Food Security Index, GFSI). Досліджено внесок України у світовий продовольчий ринок. Проаналізовано структуру вітчизняного загального товарного експорту та частку в ній агропродовольчої продукції. Уточнено місце України у світовому експорті продовольства, розглянуто географічну структуру експорту продуктів харчування. Охарактеризовано загрози глобальній продовольчій безпеці, пов'язані зі збройним вторгненням РФ в Україну.

Ключові слова: *глобальна продовольча безпека, продукти харчування, експорт, ринок зерна, збройне вторгнення, посівна кампанія.*

V. PARKHOMENKO,
PhD in Economics, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Finance and Economics,
National Academy of Statistics, Accounting and Audit

Global Food Security and Ukraine's Contribution to Its Provision

The aim of the article is to study the essence of global food security and assess Ukraine's contribution to its provision. The essence of the concept of "global food security" is clarified. The tasks of specialized institutions dealing with the problem of global food security are described. Ukraine's participation in the FAO and the UN World Food Security Committee has been clarified. It has been established that the Global Food Security Index (GFSI) is used to assess food security around the world, which includes four components: food affordability, food affordability, food quality, safety and security, natural resources and sustainability. Ukraine's contribution to the world food market has been studied. The structure of the total merchandise exports of Ukraine was analyzed, it was found that the share of agri-food products is 40.6%, and the share of plant products is 22.8%. Ukraine's place in world food exports is specified, the geographical structure of food exports is considered. Ukraine's contribution to food security in Africa and Asia is analyzed. The dynamics of Ukrainian grain exports to the world market has been studied. The risks and threats to global food security related to the Russian armed invasion of Ukraine are described. The USDA forecast for grain exports from Ukraine is given. The conclusion is made about the need to protect and support the production of agricultural products in Ukraine under martial law.

Key words: *global food security, food, exports, grain market, armed invasion, sowing campaign*

Постановка проблеми. Перед людством на сучасному етапі його розвитку постає безліч проблем та загроз. Серед них однією з найважливіших є проблема досягнення продовольчої безпеки, адже забезпечення людей продуктами харчування є неодмінною умовою їх життєдіяльності. За оцінками фахівців, кожна дев'ята людина

© В. В. Пархоменко, 2022

у світі страждає від недоїдання [1, с. 19]. Вирішенням цієї проблеми займається ООН і, зокрема, її спеціалізована установа – Продовольча та сільськогосподарська організація (Food and Agriculture Organization, FAO). Значний внесок у забезпечення глобальної продовольчої безпеки здійснює також і Україна як провідний експортер продуктів харчування. Між тим воєнна агресія Росії спричинила значне скорочення посівних площ в Україні, що, очевидно, призведе до зменшення обсягів українського експорту на світовий продовольчий ринок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам глобальної продовольчої безпеки присвячені наукові праці таких дослідників, як І. Білецька, С. Конохов, Н. Кордзая, К. Постоєнко, Ю. Раманаускас, А. Шлапак. Внесок України в забезпечення продовольчої безпеки світу досліджують Б. Духницький та С. Черемісіна. Водночас сьогодні ці питання актуалізуються у зв'язку з воєнною агресією РФ в Україні.

Метою статті є дослідження сутності глобальної продовольчої безпеки та внеску України в її забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Поняття «продовольча безпека» досліджується на декількох ієрархічних рівнях: глобальному, національному, регіональному, рівні домашнього господарства та окремого індивіда. На глобальному рівні вперше цей термін було задекларовано в Загальній декларації про ліквідацію голоду та недоїдання, прийнятій 16.11.1974 р. Всесвітньою продовольчою конференцією. У цьому документі зазначалося, що «добробут народів світу значною мірою залежить від встановлення системи всесвітньої продовольчої безпеки, яка забезпечила б відповідну наявність продовольства та розумні ціни на нього у будь-який час, незалежно від періодичних коливань та зміни погодних умов, а також від політичного та економічного тиску» [2].

Н. Кордзая трактує цей термін як досягнення такого стану життєдіяльності населення, «… в якому кожному представнику людства гарантуються політичні та соціально-економічні права на забезпечення якісними продуктами харчування та питною водою, фізична можливість їх отримання у будь-який час та у будь-якому місці планети, в кількості, достатній для підтримки здорового способу життя та розвитку особистості» [3, с. 30].

На думку К. Постоєнко, продовольча безпека у глобальному масштабі – це спроможність Землі прогодувати нинішнє і майбутні покоління планети [4, с. 57].

А. Шлапак та С. Конохов справедливо зауважують, що «глобальна продовольча безпека не зводиться лише до браку власне продовольчого забезпечення населення продуктами харчування, а включає також невідповідність білкового споживання пороговим нормативним значенням, незбалансованість споживання білкових та енергетичних продуктів, брак споживання тваринних білків, недостатній доступ до чистої питної води» [5, с. 112].

FAO як спеціалізована установа ООН була створена у 1945 р. Основними завданнями FAO є: сприяння капіталовкладенням у сільське господарство та передача технологій країнам, що розвиваються; надання консультацій урядам держав-членів з питань планування у сільськогосподарському секторі; підвищення продуктивності сільського господарства; раціональне використання і збереження природних ресурсів. До складу FAO входять 194 держави-члени, два асоційовані члени та одна організація-член – Європейський Союз. Україна приєдналася до FAO у 2003 р.

У 1974 р. був заснований Комітет зі всесвітньої продовольчої безпеки ООН, який розробляє вказівки та рекомендації для країн щодо забезпечення продовольчої безпеки. У лютому 2021 р. Україна приєдналася до Комітету та очолила Міжнародну раду по зерну (International Grains Council, IGC). Ця міжурядова організація з 1949 р. адмініструє питання світової торгівлі зерновими та продовольчої допомоги, регулярно публікує прогнози світового виробництва, баланси попиту та пропозиції зернових, а також експортні ціни на зернові.

24 вересня 2021 р. у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН з продовольчих систем, ключовою метою якого стало визначення ролі та напрямів трансформування національних систем харчування для просування Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року. На Саміті було підтверджено відповідальність України у гарантуванні глобальної продовольчої безпеки.

Для оцінки продовольчої безпеки в країнах світу з 2012 р. проводиться розрахунок Глобального індексу продовольчої безпеки (Global Food Security Index, GFSI), який охоплює чотири складові (компонента) [6]:

- економічна доступність продовольства (зміна середніх витрат на їжу; частка населення, яке перебуває за глобальною межею бідності; індекс доходу з урахуванням нерівності; доступ до ринку та надання сільськогосподарських фінансових послуг; державні програми продовольчої безпеки; сільськогосподарські імпортні тарифи);
- фізична доступність продовольства (регуляторні зобов'язання щодо продовольчої безпеки та доступу; втрати їжі; політичні та соціальні бар'єри для доступу; волатильність сільськогосподарського виробництва; сільськогосподарська інфраструктура; сільськогосподарські дослідження та розробки; достатність пропозиції);
- якість та безпечність (різноманітність раціону харчування; якість білка; безпека харчових продуктів; доступність мікроелементів; харчові стандарти; дієтичне різноманіття);
- природні ресурси та стійкість (вплив країни на зміни клімату, а також її сприйнятливість до ризиків природних ресурсів).

Станом на 2021 р. індекс розраховувався для 113 країн світу. За результатами Звіту з GFSI за 2020 р. Україна зайняла 54 місце (63,0 бали зі 100 можливих), перші два місця належать Фінляндії (85,3 бала) та Ірландії (83,8 бала) [6]. Серед країн, продовольча безпека яких потребує покращення, – африканські держави та території: Гвінея, Чад, Руанда, Мадагаскар, Бурунді, Ефіопія, Сьєрра-Леоне, Малаві, Замбія, Судан. За висновками експертів, «внесок України у світовий продовольчий ринок у 2021 р. був еквівалентний харчуванню близько 400 млн осіб» [7]. У структурі загального товарного експорту України агропродовольча продукція займає 40,6% (рис. 1).

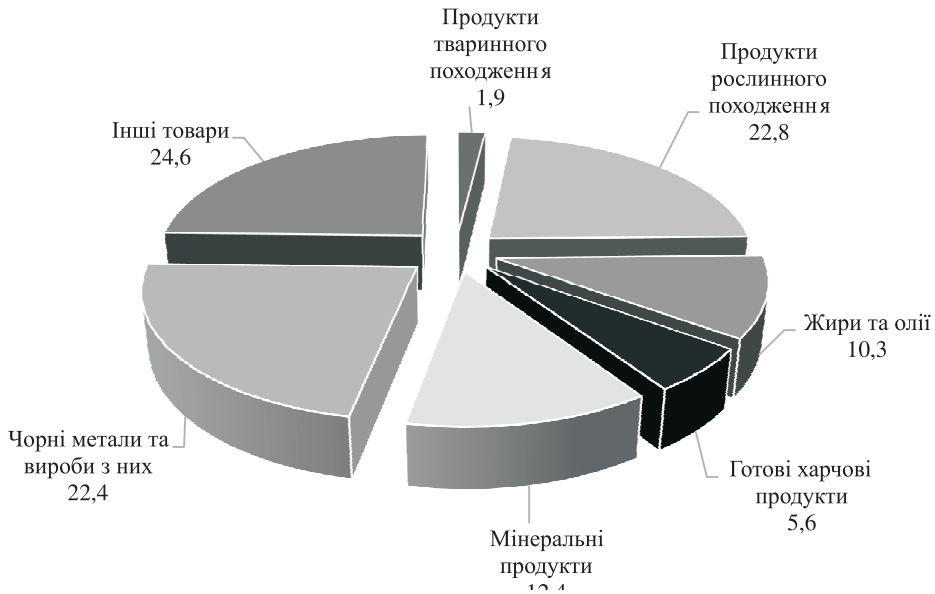

Рис. 1. Товарна структура експорту України у 2021 р., %

Джерело: [8].

Найбільшу частку в товарній структурі українського експорту (22,8%) займають продукти рослинного походження – зернові культури, насіння і плоди олійних рослин, продукція борошномельно-круп'яної промисловості, їстівні плоди та горіхи, овочі. Також значну структурну частку займають жири та олії (10,3%).

Україна займає лідируючі позиції у світі серед експортерів різних видів продовольства (табл. 1, МР – маркетинговий рік).

Таблиця 1

Місце України у світовому експорті продовольства у 2020/2021

Місце у світі									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Олія соняшникова, шрот соняшниковий	–	Кукурудза, ріпак	Ячмінь, волоські горіхи	Жито, мед, сорго	Пшениця, соняшник, поголів'я свиней	Овес, соя, м'ясо птиці	Олія соєва, сухе молоко	Олія ріпакова, вершкове масло, поголів'я ВРХ	Сир, молоко

Джерело: [9].

Отже, Україні належить перше місце у світі серед експортерів соняшникової олії та соняшникового шроту, третє місце – за експортом кукурудзи та ріпака, четверте – ячменю та волоських горіхів тощо. Вона входить в десятку провідних експортерів продуктів тваринного походження – м'яса, молока, вершкового масла, сиру. Географічна структура українського експорту продовольства надзвичайно широка. Лише 35 країн та острівних формувань не купують в України агропродовольчу продукцію. Зокрема, Україна експортує:

- кукурудзу – у 52 країни світу, найбільше – у Китай, Іспанію, Нідерланди, Єгипет, Іран, Туреччину, Італію;
- соняшникову олію – у 50 країн світу, найбільше – в Індію, Китай, Нідерланди, Ірак, Іспанію, Італію, Велику Британію, Францію, Саудівську Аравію, Єгипет;
- насіння соняшнику – У 41 країну світу, найбільше – в Туреччину, Фінляндію, Німеччину, Болгарію, Угорщину, Грузію, Молдову, Данію, Швецію, Польщу;
- соняшниковий шрот – у 37 країн світу, найбільше – в Китай, Польщу, Францію, Туреччину, Білорусь, Марокко, Нідерланди, Ізраїль, Італію, Іспанію.

Україна вносить значний внесок у забезпечення продовольчої безпеки країн Африки, які мають загальний підвищений попит на пшеницю, кукурудзу, рослинні олії, цукор. Найбільший обсяг експорту зернових культур з України припадає на Єгипет, Туніс, Лівію, Марокко, Алжир. Українські жири та олії імпортують Єгипет, Лівія, Джибуті, Гана, Алжир. М'ясо та м'ясопродукти експортуються в Мавританію, Габон, Гвінею [10, с. 37].

Головними покупцями українських аграрних і продовольчих товарів в Азії є Китай, Індія, Туреччина, Індонезія, Саудівська Аравія, Ірак, Ізраїль, Бангладеш. Разом на ці країни припадає понад 75% вартісних обсягів агропродовольчого експорту України до Азії [11, с. 70].

Україна стало збільшує обсяги експорту зерна на світовий ринок. За період 2017–2021 рр. вони зросли на 89,9% (рис. 2).

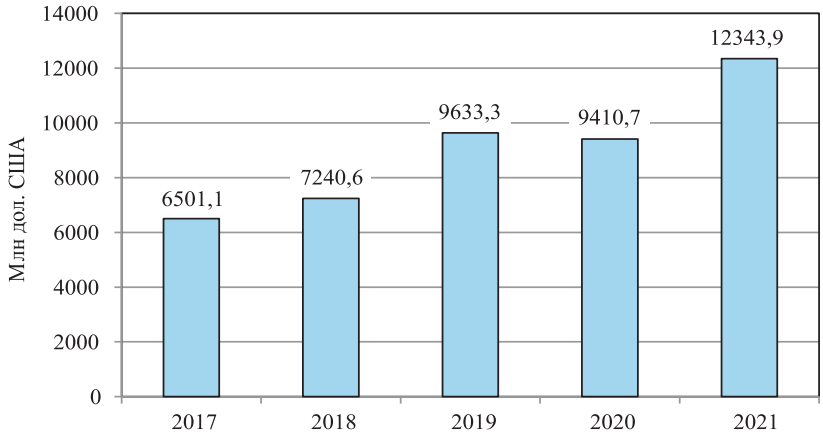

Рис. 2. Динаміка вартості українського експорту зернових культур за 2017–2021 рр., млн дол. США

Джерело: [8].

Збройне вторгнення РФ в Україну поставило під загрозу як національну, так і глобальну продовольчу безпеку. За висновками експертів, очікуються такі негативні наслідки та загрози, пов'язані з воєнними діями на території України [12; 13]:

- скорочення посівних площ ярових культур унаслідок активних бойових дій в областях, де вирощується більша частина зернових культур, і, відповідно, зменшення зборів та експорту;
- *ускладнення експорту української продукції на зовнішні ринки через блокування портів Одеси та Миколаєва з боку РФ* (60% сільськогосподарської продукції України експортувалось морем, реальна сьогоднішня можливість експорту складає 15–20% від довоєнних показників);
- підвищення світових цін на продовольство (згідно з прогнозом FAO від 11.03.2022 р., через війну в Україні світові ціни на продукти харчування та корми можуть зрости на 20%);
- глобальний стрибок інфляції, передусім у країнах з малорозвиненою нестабільною економікою на Близькому Сході та у Північній Африці.

Міністерство сільського господарства США (USDA) погіршило прогноз експорту зернових з України та світового експорту пшениці (рис. 3).

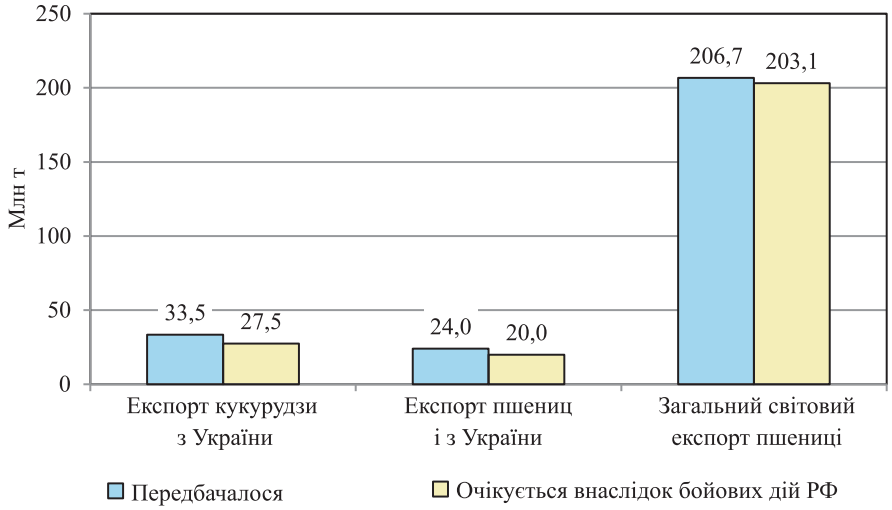

Рис. 3. Прогноз USDA щодо впливу бойових дій РФ в Україні на експорт зернових культур у 2021/2022 МР, млн т

Джерело: [12].

Зрозуміло, що багато країн світу не зможуть обійтися без експортних постачань українського продовольства; особливо це стосується країн Близького Сходу та Африки. Україна постачала «10% світового експорту пшениці, понад 15–20% ячменю, більше 50% соняшникової олії. Із України в середньому експортувалося 50 млн т сільськогосподарської продукції. У рекордні роки цей показник доходив навіть до 65 млн т» [13].

Усе ж таки, незважаючи на бойові дії РФ в Україні, посівна кампанія у більшості областей цього року розпочалася вчасно. Станом на 05.05.2022 р. майже 80% прогнозованих площ під ярі культури ранньої групи вже засіяно. Площі посіву основних ярих сільськогосподарських культур під урожай 2022 року на контрольованій Україною території складають 14138,8 тис. га, що на 2777,5 тис. га, або на 16,4%, менше від показника минулого року (16916,3 тис. га) [13]. Крім зменшення посівних площ ярих культур, очікується також суттєве скорочення збиральних площ під озимими зерновими в областях, на території яких проводилися бойові дії. Значна частина земель там опинилася за межею фізичної можливості її обробітку. За оцінками експертів, «втрати посівів озимих зернових культур можуть сягнути 41%, що відповідає 3,1 млн га в натуральному вираженні» [14].

Отже, зважаючи на викладене вище, слід погодитися з висновками фахівців, що «*для мінімізації виявів глобальної продовольчої кризи необхідно якнайшвидше захистити і підтримати виробництво сільськогосподарської продукції в Україні в умовах воєнного стану» [12]. Для цього потрібно активізувати співпрацю з міжнародними та міжурядовими організаціями, які зможуть справити певний вплив на зміну ситуації, що склалася.*

Висновки. Отже, термін «глобальна продовольча безпека» трактується в науковій літературі як досягнення стану життєдіяльності населення усіх країн світового співтовариства, в якому кожному представнику людства гарантуються політичні та соціально-економічні права на забезпечення якісними продуктами харчування та питною водою, фізична можливість їх отримання у будь-який час та у будь-якому місці планети, в кількості, достатній для підтримки здорового способу життя та розвитку особистості. За результатами дослідження встановлено, що Україна входить в десятку провідних експортерів агропродовольчої продукції, а за експортом соняшникової олії та соняшникового шроту займає перше місце в світі.

Збройне вторгнення РФ в Україну поставило під загрозу як національну, так і глобальну продовольчу безпеку. Це пов'язано зі скороченням посівних площ в Україні та ускладненням експорту на зовнішні ринки через блокування морських портів. Для зниження загроз *глобальній продовольчій безпеці нагальною стає потреба пошуку й активізації дій із захисту та підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні.*

Список використаних джерел

1. Раманаускас Ю., Білецька І. Моделювання рівня поширеності недоїдання в регіонах та їх продовольча безпека. *Вчені записки: зб. наук. праць.* 2019. Вип. 20. С. 17–29. doi.10.33111/vz_kneu.20.19.01.02.012.018
2. Загальна декларація про ліквідацію голоду та недоїдання: Міжнародний документ (ООН) від 16.11.1974 р. № 995_115. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_115#Text
3. Кордзая Н. Р. Забезпечення продовольчої безпеки регіону в умовах сталого розвитку: теорія, методологія, практика: дис. … докт. екон. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». Одеса, 2021. 478 с.
4. Постоєнко К. І. Продовольча безпека як основна характеристика продовольчого ринку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки».* 2015. Вип. 12, Ч. 2. С. 56–59.
5. Шлапак А. В., Конохов С. В. Глобальна продовольча проблема: економічний зміст та підходи до вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Економіка».* 2018. Вип. 22, Ч. 3. С. 112–115.
6. Глобальний індекс продовольчої безпеки. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Глобальний_індекс_продовольчої_безпеки
7. Лещенко Р. Україна годує 400 млн людей у світі. URL: https://agronews.ua/news/ukrayina-goduye-400-mln-lyudej-u-sviti
8. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua
9. Оприлюднено порівняння місця України у світовому експорті агропродукції у 1990/1991 МР і 2020/2021 МР. 2021. URL: https://agropolit.com /spetsproekty/910-dinamika-rozvitku-ukrayinskogo-apk-ta-eksportu-za-30-rokiv
10. Черемісіна С. Г. Стан та перспективи розвитку експорту зернових культур з України до країн Африки. *Економіка АПК.* 2021. № 3. С. 33–43.
11. Духницький Б. В. Перспективи зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією між Україною та країнами Азії. *Економіка АПК.* 2021. № 4. С. 68–75.
12. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни. Аналітичний огляд. 2022. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viyny
13. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: https://minagro.gov.ua.
14. Купченко А. Військові баланси продовольства в Україні. Частина 1. Виробництво. URL: https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/topic/1526079

References

1. Ramanauskas, Yu., & Biletska, I. (2019). Modeliuvannia rivnia poshyrenosti nedoidannia v rehionakh ta yikh prodovolcha bezpeka [Modeling the prevalence of malnutrition in regions and their food security]. *Vcheni zapysky: zbirnyk naukovykh prats –Scientific Notes: Scientific Works Collection, 20,* 17–29 [in Ukrainian].
2. Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition. (1974). Endorsed by General Assembly resolution 3348 (XXIX) of November 16, 1974. *www.ohchr.org.* Retrieved from https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/universal-declaration-eradication-hunger-and-malnutrition
3. Kordzaya, N. R. (2021). Zabezpechennia prodovolchoi bezpeky rehionu v umovakh staloho rozvytku: teoriia, metodolohiia, praktyka [Ensuring food security in the region in terms of sustainable development: theory, methodology, practice]. *Doctor's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
4. Postoenko, K. I. (2015). Prodovolcha bezpeka yak osnovna kharakterystyka prodovolchoho rynku [Food security as a primary characteristic of the food market]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia «Ekonomichni nauky» – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Economic Sciences»,, 12 (2),* 56–59 [in Ukrainian].
5. Shlapak, A. V., & Konokhov, S.V. (2018). Hlobalna prodovolcha problema: ekonomichnyi zmist ta pidkhody do vyrishennia [Global food problem: economic content and approaches to solving]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia «Economika» – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, Series «Economics», 22 (3),* 112–115 [in Ukrainian].
6. Global food security index. *en.wikipedia.org.* Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki//Global_food_security_index
7. Leshchenko, R. (2022). Ukraina hoduie 400 mln lyudey u sviti [Ukraine feeds 400 million people in the world]. *agronews.ua.* Retrieved from https://agronews.ua/news/ukrayina-goduye-400-mln-lyudej-u-sviti [in Ukrainian].
8. Ofitsiinyi vebsait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. *www.ukrstat.gov.ua.* Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].
9. Opryliudneno porivniannia mistsia Ukrainy u svitovomu eksporti ahroproduktsii u 1990/1991 MR i 2020/2021 MR [A comparison of the place of Ukraine in the world export of agricultural products in 1990/1991 MY and 2020/2021 MY has been published]. (2021). *agropolit.com.* Retrieved from https://agropolit.com /spetsproekty/910-dinamika-rozvitku-ukrayinskogo-apk-ta-eksportu-za-30-rokiv [in Ukrainian].
10. Cheremisina, S. H. (2021). Stan ta perspektyvy rozvytku eksportu zernovykh kultur z Ukrainy do krain Afryky [Status and prospects of development of grain exports from Ukraine to African countries]. *Ekonomika APK – Ekonomika APK, 3,* 33–43 [in Ukrainian].
11. Dukhnytskyi, B. V. (2021). Perspektyvy zovnishnoi torhivli ahroprodovolchoiu produktsiieiu mizh Ukrainoiu ta krainamy Azii [Prospects for foreign trade in agri-food products between Ukraine and Asian countries]. *Ekonomika APK – Ekonomika APK, 4,* 68–75 [in Ukrainian].
12. Ukraina ta hlobalna prodovolcha bezpeka v umovakh viiny. Analitychnyi ohlyad [Ukraine and global food security in wartime. Analytical review]. (2022). *niss.gov.ua.* Retrieved from https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viyny [in Ukrainian].
13. Ofitsiinyi vebsait Ministerstva ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy [Official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. *minagro.gov.ua.* Retrieved from https://minagro.gov.ua [in Ukrainian].
14. Kupchenko, A. (2022). Wartime food balance in Ukraine Part 1. Formation of planted areas and production structure. *www.apk-inform.com.* Retrieved from https://www.apk-inform.com/en/exclusive/topic/1526079

Посилання на статтю:

Пархоменко В. В. Глобальна продовольча безпека та вклад України в її забезпечення. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. праць.* 2022. № 3-4. С. 79–86. doi: 10.31767/nasoa.3-4-2022.08

Link to the article:

Parkhomenko, V. (2022). Hlobalna prodovolcha bezpeka ta vklad Ukrainy v yii zabezpechennia [Global Food Security and Ukraine's Contribution to Its Provision]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu – Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting and Audit, 3-4,* 79–86. doi: 10.31767/nasoa.3-4-2022.08 [in Ukrainian].